

2. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980–і рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с.; іл.
3. Грищенко М. М. Народна освіта в західних областях Української РСР / М. М. Грищенко. – К.: Рад. шк., 1960. – 158 с.
4. Державний архів Волинської області. – Ф. Р–59. – Оп.3. – Спр.5.
5. Там само. – Оп.6. – Спр.3.
6. Державний архів Львівської області. – Ф. Р–163. – Оп.4. – Спр.1.
7. Державний архів Рівненської області. – Ф. Р–2. – Оп.3. – Спр.26.
8. Там само. – Оп.4. – Спр.88.
9. Там само. – Спр.92.
10. Там само. – Ф. Р–30. – Оп.2. – Спр.9.
11. Там само. – Спр.31.
12. Там само. – Спр.52 а.
13. Там само. – Ф. Р–400. – Оп.3. – Спр.77.
14. Зубань О. К. Боротьба комуністичної партії України за розвиток народної освіти та підготовку кадрів для народного господарства (1945–1952) / О. К. Зубань. – Львів: Вид. Львів. ун-ту, 1967. – 232 с.
15. Красножон Н. Г. Фінансове забезпечення загальноосвітньої школи України (1943–1953 рр.) // Збірник наукових праць НДІ Українознавства. – К.: Поліграфічний центр «Фоліант» 2007. – Т. XVIII. – С.122–128.
16. Романець Л. М. Вчителі загальноосвітніх шкіл УРСР післявоєнного періоду (1945 – друга половина 1950–х років): соціальний статус та повсякденне життя: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. М. Романець; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2010. – 20 с.
17. Сворак С. Д. Народна освіта в західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.) / С. Д. Сворак. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 239 с.
18. Сворак С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період / С. Д. Сворак // Український історичний журнал. – 1997. – №2. – С.28–42.
19. Сушик І. В. Формування вчительських кадрів загальноосвітніх шкіл Волині у 40–50–х рр. XX ст. / І. В. Сушик // Інтелегенція і влада. – 2009. – Вип.15. – С.171–180.
20. Улітова Н. С. Основні тенденції та процеси у справі відновлення діяльності закладів освіти в повоєнній Україні / Н. С. Улітова // Чорноморський літопис. – 2012. – Вип.6. – С.161–165.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.243.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2979.
23. Там само. – Оп.23. Ч.2. – Спр.1716.
24. Там само. – Оп.24. – Спр.213.
25. Там само. – Оп.73. – Спр.75.
26. Там само. – Спр.450.
27. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50–ті роки XX століття: (Історико–політологічний аспект) / Б. О. Ярош. – Луцьк: Надтир'я, 1995. – 171 с.

References

1. Bazhan O. Radjanizacija zahidnyh oblastej Ukrai'ny v drugij polovyni 1940 – pochatku 1950–h rokiv: naslidky v nacional'no-kul'turnij sferi / O. Bazhan // Ukrai'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka: Zb. st. – K., 2007. – Vyp.12. – S.340–356.
2. Baran V. K. Ukrai'na v umovah systemnoi' kryzy (1946–1980–i rr.) / V. K. Baran, V. M. Danylenko. – K.: Al'ternatyvy, 1999. – 304 s.; il.
3. Gryshhenko M. M. Narodna osvita v zahidnyh oblastjakh Ukrai'ns'koi' RSR / M. M. Gryshhenko. – K.: Rad. shk., 1960. – 158 s.
4. Derzhavnyj arhiv Volyns'koi' oblasti. – F. R–59. – Op.3. – Spr.5.
5. Tam samo. – Op.6. – Spr.3.
6. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F. R–163. – Op.4. – Spr.1.
7. Derzhavnyj arhiv Rivnens'koi' oblasti. – F. R–2. – Op.3. – Spr.26.
8. Tam samo. – Op.4. – Spr.88.
9. Tam samo. – Spr.92.
10. Tam samo. – F. R–30. – Op.2. – Spr.9.
11. Tam samo. – Spr.31.
12. Tam samo. – Spr.52 a.

13. Tam samo. – F. R–400. – Op.3. – Spr.77.
14. Zuban' O. K. Borot'ba komunistychnoi' partii' Ukrai'ny za rozvytok narodnoi' osvity ta pidgotovku kadriv dlja narodnogo gospodarstva (1945–1952) / O. K. Zuban'. – L'viv: Vyd. L'viv. un-tu, 1967. – 232 s.
15. Krasnozhan N. G. Finansove zabezpechennja zagal'no-osvith'oi' shkoly Ukrai'ny (1943–1953 rr.) // Zbirnyk naukovykh prac' NDI Ukrai'noznavstva. – K.: Poligrafichnyj centr «Foliant» 2007. – T. XVIII. – S.122–128.
16. Romanec' L. M. Vchyteli zagal'noosvitnih shkil URSR pisljavoennogo periodu (1945 – druga polovyna 1950–h rokiv): social'nyj status ta povsjakdenne zhyttja: avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.01 / L. M. Romanec'; Cherkas. nac. un-t im. B. Hmel'nyc'kogo. – Cherkasy, 2010. – 20 s.
17. Svorak S. D. Narodna osvita u zahidnoukrai'ns'komu regioni: istorija ta etnopolityka (1944–1964 rr.) / S. D. Svorak. – K.: Pravda Jaroslavychiv, 1998. – 239 s.
18. Svorak S. D. Osivta na zahidnoukrai'ns'kyh zemljah u povojennyj period / S. D. Svorak // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1997. – №2. – S.28–42.
19. Sushyk I. V. Formuvannja vchytel's'kyh kadriv zagal'noosvitnih shkil Volyni u 40–50–h rr. XX st. / I. V. Sushyk // Inteligencija i vlada. – 2009. – Vyp.15. – S.171–180.
20. Ulitova N. S. Osnovni tendencii' ta procesy u spravi vidnovlennja dijal'nosti zakladiv osvity v povojennij Ukrai'ni / N. S. Ulitova // Chornomors'kyj litopys. – 2012. – Vyp.6. – S.161–165.
21. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F.166. – Op.15. – Spr.243.
22. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.1. – Op.23. – Spr.2979.
23. Tam samo. – Op.23. Ch.2. – Spr.1716.
24. Tam samo. – Op.24. – Spr.213.
25. Tam samo. – Op.73. – Spr.75.
26. Tam samo. – Spr.450.
27. Jarosh B. O. Totalitarnyj rezhym na zahidnoukrai'ns'kyh zemljah 30–50–ti roky XX stolittja: (Istoryko–politologichnyj aspekt) / B. O. Jarosh. – Luc'k: Nadstyr'ja, 1995. – 171 s.

Starzhets V. I., applicant at the Department of History of Ukraine, Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), starzhets92@gmail.com

Restoration of the Soviet system of school education in the Western region of Ukraine after the war (1944–1953 years)

In the article author analyzes the process of restoration of the Soviet educational system and the recovery of the school network in the post war period in Western Ukraine. Through the involvement of the wide range of archival material, Soviet and modern historiography identifies the main measures and methods, which were conducted by the Soviet government to overcome the post war chaos in education. The examples show the dire situation of teaching in the post war period. Lit complex ideological and political situation in the region. The attention is focused on the fact that the communist authority and the Organization of Ukrainian nationalists tried to take control of the youth and the school system. It is proved that the Soviet authorities managed to quickly restore a wide educational network, but the negative was the ideologization of the educational process.

Keywords: education, school, ideology, Soviet power, the OUN, the Western regions of USSR, post war period.

* * *

УДК 271.222(470+571):322(477.53)«1940/1950»

Терещенко В. В.,
аспірантка кафедри історії України,
Полтавський національний педагогічний
університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), viktorija_istfak@rambler.ru

СТАНОВЛЕННЯ АПАРАТУ УПОВНОВАЖЕНОГО РАДИ У СПРАВАХ РУСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (СЕРЕДИНА 1940–х – 1950–ті рр.)

Характеризується процес створення та становлення інституту Уповноваженого Ради у справах Руської Православної церкви у середині 1940–х – 1950–х рр. Автор акцентує увагу на організаційних засадах та особливостях діяльності перших посадовців, котрі представляли його у Полтавській області,

завданнях, які вони вирішували. За допомогою методів аналізу та синтезу узагальнюємо бачення проблеми сучасними українськими дослідниками.

Ключові слова: Православна церква, Рада у справах Руської Православної церкви, Уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви, релігія, Рада Народних Комісарів, Полтавська область.

Історія взаємин радянської влади та Православної церкви упродовж XX століття продовжує залишатися однією з пріоритетних проблем вітчизняної історичної науки. Державна політика Радянського Союзу спрямовувалась на тотальне обмеження, а в перспективі і викорінення релігії загалом. Однак, починаючи з 1943 року спостерігаємо, за визначенням В. Войналовича, «процес усвідомлення очевидної політичної значимості релігійного питання», що остаточно переконало Й. Сталіна та його найближче оточення в необхідності лібералізації державно–церковних відносин [1, с. 130]. Поставала потреба створення у системі державних органів контролю за релігійним життям нових інституцій з урахуванням повоєнних реалій. Такою установою стала Рада у справах Руської Православної церкви при Раді Народних Комісарів СРСР.

Порушена тема вже знайшла відображення в історіографії, що потверджується значним масивом опублікованих праць. Зокрема, цілісну картину функціонування радянських органів державного управління та контролю у сфері релігії подають В. Войналович [1] та М. Лагодич [4]. Окремі аспекти становлення та діяльності РСРПЦ висвітлені у низці публікацій. Зокрема, П. О. Оніщенко аналізує перше десятиріччя діяльності Ради у справах РПЦ, коли відбувалося організаційне становлення та оформлення державного органу [6]. Л. Швець акцентує увагу на матеріальному забезпеченні уповноважених Ради у справах РПЦ в Україні в 1940–х роках [7].

Разом з тим зазначимо, що поглиблений аналіз порушеної проблеми неможливий без з'ясування локальної специфіки трансформації механізму контролю за діяльністю Православної церкви. Метою автора статті є дослідження процесу становлення та основних векторів діяльності апарату Уповноваженого Ради у справах РПЦ в Полтавській області упродовж 1940–1950–х рр. у контексті загальнодержавної політики. Виокремлення та вивчення його регіональних особливостей здійснено на основі матеріалів архівних фондів Державного архіву Полтавської області. Документи архівних справ зафіксували чимало фактів формальної і практичної діяльності уповноваженого, котрий представляв орган, позбавлений виконавчих повноважень з посередницькими функціями між урядом і РПЦ.

Відправною точкою становлення Ради у справах Руської православної церкви є 14 вересня 1943 року. РНК СРСР прийняла постанову №993 «Про організацію Ради у справах Руської православної церкви», а 7 жовтня 1943 року затверджувалося положення «Про Раду у справах РПЦ при Раднаркомі СРСР». Останній документ окреслював коло обов'язків новоствореного відомства. При цьому, як вважають дослідники, вирішення ключових проблем державної релігійної політики, Й. Сталін залишав за собою.

Організаційне становлення інституту Уповноважених РСРПЦ виявилось справою затяжною й тривало з 1943 по 1947 роки. Саме за цей період було остаточно визначено компетенції, основні принципи діяльності чиновників, а також затверджено штатних працівників новоствореного органу на рівні республіки та областей [1, с. 3].

У циркулярно–інструктивному листі Ради у справах РПЦ від 28 грудня 1943 року знаходимо роз'яснення пріоритетних векторів діяльності та законодавчого закріплення функцій уповноваженого. У зв'язку з виникненням на місцях питань про характер їхньої роботи Рада роз'яснювала, що вони займаються проблемами, які стосуються лише РПЦ. В практичній роботі уповноважені мали керуватися існуючими законами і постановами керівництва стосовно релігійних культів: декретом від 21 січня 1918 року «Про відокремлення школи від держави і школи від церкви», відповідними статтями Конституції СРСР, постановами ВУЦВК і РНК від 08 квітня 1929 року «Положення про Раду у справах РПЦ при РНК СРСР» від 28 листопада 1943 року №1325 «Про порядок відкриття церков» [2, арк. 4].

Про порядок здійснення контролю за діяльністю православних громад, вимоги щодо останніх йдеться у також в інструктивному листі голови Ради у справах РПЦ від 31 січня 1944 року №207. Зокрема згідно з документом дозвіл на проведення зібрань віруючих не видається до кінцевого рішення, схваленого вищим керівництвом СРСР. Функціонування релігійної громади неможливе без наявності культового приміщення. У випадках, коли таке приміщення буде виділене після кінцевого рішення про відкриття, воно передається віруючим по договору в безкоштовне і безстрокове користування, але на правах оренди. Купувати у власність будь яке майно релігійні організації не можуть, так як вони не є юридичними особами. Важливою приміткою в даному документі, яка засвідчує збереження тиску з боку держави, є те, що духовництво і віруючі не могли бути ознайомлені з інструкціями Ради у справах РПЦ, а також з детальними мотивами негативних висновків, у випадках відхилення тих чи інших рішень уповноваженого стосовно релігійних питань [2, арк. 9].

Характер головних векторів діяльності уповноважених на місцях визначала Москва. Про це свідчать матеріали наради, проведеної у Києві 14–15 грудня 1948 р. за участю голови РС РПЦ СРСР Г. Карпова. У його доповіді були визначені три пріоритетні завдання:

1. Прискорення звільнення релігійними громадами приміщень, зайнятих ними під молитовні будинки в період окупації.

2. Зняття з реєстрації і закриття тих культових приміщень, які «не мали достатніх підстав для свого існування».

3. Вивчення складу духовенства, насамперед з числа висвяченого в період окупації, та повніше використання матеріалів перереєстрації членів церковних рад і ревізійних комісій громад, проведеної у 1948 році.

Отже, можна стверджувати, що зазначені завдання мали стати підґрунтям для реалізації масштабних планів нищення духовної опозиції в Україні.

Рада у справах РПЦ отримала право на утворення розгалуженого апарату уповноважених, що мали діяти при Раднаркомом союзних і автономних республік, обласних та крайових виконкомах, котрі мали бути організовані згідно Постанови РНК СРСР №1392 від 18.12.1943 року «Про штати і посадові ставки працівників апарату уповноважених Ради при Раднаркомом союзних і автономних республік, краєвих

і обласних виконкомах». Згідно з документом апарат уповноваженого по УРСР складався з чотирьох осіб: уповноваженого, заступника уповноваженого, секретаря та діловода. Першим уповноваженим РСРПЦ при РНК СРСР по Українській РСР був призначений П. Ходченко [3, арк. 2].

Однак на місцях відразу виникла кадрова проблема: не вистачало кваліфікованих або бодай освічених чи ознайомих з церковно-релігійними питаннями кадрів. Тому процес їх підбору та призначення в УРСР йшов досить повільно. Траплялися випадки, коли кандидатуру підшукати в області не вдавалося, і обласна влада зверталася по допомогу до республіканських органів. Однак і в Києві, як це не парадоксально, бажаних зайняти таку посаду було мало.

Досить часто в архівних документах зустрічаються випадки, коли уповноваженими ставали особи, які в минулому були пов'язані з антирелігійною роботою чи службою в НКВС, як, наприклад, Уповноважений РСРПЦ СРСР Г. Карпов. Так, красномовним підтвердженням є лист Уповноваженому у справах РПЦ при РНК УРСР П. Ходченку з Полтавської області. В ньому йшлося про те, що на посаду уповноваженого у справах РПЦ в Полтавській області рекомендовано М. Курилка, який раніше очолював Раду безвірників у Полтаві. Наводилися аргументи, що він за фахом лектор-історик, добре обізнаний з матеріалістичним трактуванням походження і розвитку релігії. Зауважувалося, що це не повинно служити перешкодою, адже він працював на вказаній посаді не постійно, а тимчасово [2, арк. 4]. Зауважимо при цьому, що на Полтавщині призначення уповноваженого відбулося із значним запізненням: з квітня 1944 р. в область йшли інструкції та директиви, а призначення М. Курилка відбулося тільки у серпні цього ж року [3, арк. 11].

Вагомою перешкодою в укомплектуванні кадрів була також низька оплата праці та відсутність відповідних умов роботи уповноважених РСРПЦ в областях. Так, М. Курилко не мав ні заступника, ні секретаря, а його зарплата становила 950 крб. Його наступником став І. Соляник, позитивно схарактеризований П. Ходченком: «Тов. І. Соляник як уповноважений Ради, наяву має всі якості та задатки для успішного забезпечення виконання доручених йому обов'язків» [3, арк. 2]. П. Ходченко від імені Раднаркому УРСР постійно нагадував керівникам облвиконкомів про необхідність створити належні умови: виділити окремий кабінет, забезпечити письмовими і канцелярськими приладдям, а також надавати транспортні засоби для відряджень у райони [7, с. 514].

Але реальна картина була зовсім інша. В акті від 28 листопада 1947 року «Про умови роботи уповноваженого у справах РПЦ у Полтавській області» знаходимо результати роботи комісії з перевірки умов праці уповноваженого у справах РПЦ у Полтавській області І. Соляника, яка працювала з 24 по 28 листопада 1947 року. Констатувалося, що вони вкрай незадовільні. Для роботи уповноваженого надана одна невелика кімната з двома «однорамочними вікнами, які виходять в ще менший коридор – спільний для трьох організацій: Уповноваженого Ради у справах РПЦ, Уповноваженого Ради у справах релігійних культів і Управління обласної фізичної культури, де і

зустрічаються всі відвідувачі цих трьох різнорідних за своїми ідеологічними переконаннями організацій. Меблі знаходяться в поганому стані. Не вистачає другої шафи для зберігання документів» [2, арк. 143]. Наведені факти свідчать про недостатню увагу з боку обласної влади до новоствореної інституції, хоча не слід відкидати й об'єктивні обставини повоєнного часу економічного характеру.

Ситуація з матеріальним забезпеченням апарату уповноважених РСРПЦ, що мала місце в 1940-х роках, свідчить про ігнорування, іноді абсолютне, значимості цієї ділянки роботи з боку чільних працівників обласної влади. Останні часом не розуміли гнучкої тактики держави щодо Православної церкви, будучи здебільшого зосередженими на відбудові економіки.

Аналізуючи специфіку діяльності Рад у справах РПЦ в період кінця 1940-х – початку 50-х років помічаємо, що відбуваються зміни курсу державної політики щодо церковних інституцій, посилення її антирелігійної спрямованості. Була широко розгорнута кампанія скорочення мережі православних парафій та громад як православної, так і інших релігійних конфесій. Вона супроводжувалася не лише відмовою в реєстрації новоутворених об'єднань, але й масовим зняттям з державного обліку раніше зареєстрованих громад, закриттям православних, греко-католицьких, римо-католицьких, юдейських і протестантських молитовних будинків та передачею їх для використання в інших цілях. В окреслений період РСРПЦ, як і її структурні підрозділи на місцях, опинилися в надто складній і суперечливій ситуації. Залишаючись, з одного боку, органом контролю за дотриманням законодавства про культу, вона, водночас, дедалі більшою мірою змушена були займатися невласливими їй функціями – фактичного провідника державної політики. Своєрідний дуалізм становища особливо проявлявся на регіональному рівні. На прикладі Полтавщини очевидно, що обласні уповноважені, вмонтовані в структуру органів виконавчої влади й залежні від їхнього керівництва, переважно ставали заручниками місцевих можновладців у їхньому нестримному бажанні подолати релігійні пережитки. Як зазначає В. Войналович, за таких обставин спроби союзних відомств утримати своїх працівників у правовому полі діяльності були суто формальними і не мали бажаних наслідків. Власне, не могла об'єктивно сприяти цьому й позиція самих Рад у справах РПЦ і релігійних культів, які дедалі більшою мірою перетворювалися на зняття антирелігійних домагань державних керманівців [1, с. 4].

Отже, поділяємо думку відомого дослідника О. Лисенка, який зауважив, що поява нової номенклатурної одиниці в апараті облвиконкомів викликала чимало запитань і непорозумінь. Вона не сприймалася серйозно більшістю відповідальних працівників обласного рангу [5, с. 281]. Залишаючись провідником державної атеїстичної політики, уповноважені в областях тривалий час не відчували істотної підтримки, передусім матеріальної з боку органів місцевої влади.

Список використаних джерел

1. Войналович В. Особливості функціонування радянських органів державного управління і контролю в сфері релігії (40–50 роки ХХ століття) / В. Войналович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fsn.fhum.info/pdf/84/84_3-8.pdf

2. Державний архів Полтавської області. – Ф. Р–4085. – Оп.17. – Спр.2.
3. Там само. – Спр.18.
4. Лагодич М. Идеологічна роль, особливості структури та діяльності Ради у справах РПЦ: до 70-ліття з часу створення / М. Лагодич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fmykolaj.io.ua/s484483/ideologichna_rol_osoblivosti_strukturi_ta_diyalnosti_radi_u_spravah_rpc_do_70-lytva_z_chasu_stvorennya
5. Лисенко О. С. Церковне життя в Україні 1943–1946 / О. С. Лисенко. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 1998. – 404 с.
6. Онищенко О. Влада і церква в СРСР (до питання про перше десятиріччя діяльності Ради у справах РПЦ) / О. Онищенко // Зовнішні справи. – 2016. – №2. – С.32–35.
7. Швец Л. Матеріальне забезпечення Уповноважених ради у справах РПЦ в Україні (40-і роки ХХ століття) / Л. Швец // Держава і церква в Новітній історії України: зб. ст. за матеріалами Міжнар. наук. конф. (14–16 вересня 2005 р.) / Полт. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. імені Г. С. Сковороди НАН України. – П., 2006. – С.512–519.

References

1. Voinalovych V. Osoblyvosti funkcionuvannya radianskykh orhaniv derzhavnoho upravlinnia i kontroliu v sferi religii (40–50 roky XX stolittia) / V. Voinalovych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://fsn.fhum.info/pdf/84/84_3–8.pdf
2. Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti. – F. R–4085. – Op.17. – Spr.2.
3. Tam samo. – Spr.18.
4. Lahodych M. Ideolohichna rol, osoblyvosti struktury ta diialnosti Rady u spravakh RPTs: do 70-lytva z chasu stvorennia / M. Lahodych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://fmykolaj.io.ua/s484483/ideologichna_rol_osoblivosti_strukturi_ta_diyalnosti_radi_u_spravah_rpc_do_70-lytva_z_chasu_stvorennya
5. Lysenko O. Ie. Tserkovne zhyttia v Ukraini 1943–1946 / O. Ie. Lysenko. – K.: NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, 1998. – 404 s.
6. Onyshchenko O. Vlada i tserkva v SRSR (do pytannia pro pershe desiatyrichchia diialnosti Rady u spravakh RPTs) / O. Onyshchenko // Zovnishni spravy. – 2016. – №2. – S.32–35.
7. Shvets L. Materialne zabezpechennia Upovnovazhenykh rady u spravakh RPTs v Ukraini (40-i roky XX stolittia) / L. Shvets // Derzhava i tserkva v Novitnii istorii Ukrainy: zb. st. za materialamy Mizhnar. nauk. konf. (14–16 veresnia 2005 r.) / Polt. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka, Vid-nia relihiieznavstva In-tu filios. imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy. – P., 2006. – S.512–519.

Tereshchenko V. V., graduate student of History of Ukraine, Poltava National Pedagogical University them V. G. Korolenko (Ukraine, Poltava), viktoriya_istfak@rambler.ru

Forming the institute of Authorized Council on the Russia Orthodox Church Affairs in Poltava region in the mid-1940–1950s

The article characterizes the process of creating and forming the institute of Authorized Council on the Russia Orthodox Church Affairs in the mid-1940–1950s. The author focuses on the process of institutionalization of the newly set position of the Commissioner for Poltava region (Poltavska oblast'). The use of the method of analysis and synthesis allows creating an objective vision of the problem by different scholars studying this subject.

Keywords: Council on the Russian Orthodox Church Affairs, Commissioner of Council on the Russian Orthodox Church Affairs, the Council of Public Commissioners, religion, Poltava region.

* * *

УДК 94(477)=(191.2)–054.74«1947»

Сорока Л. В.,
викладач–методист, Деснянський економіко–
правовий коледж при МАУП (Україна, Київ),
gileya.org.ua@gmail.com

ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ З ЇХ ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ У 1947 Р. (ДО 70-РІЧЧЯ АКЦІЇ «ВІСЛА»)

Розглянуті та висвітлені злочинні дії комуністичної польської влади проти автохтонного українського населення.

Ключові слова: акція, репресії, виселення, українці.

Споконвічно землі Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя належали Україні, проте через різні обставини потрапляли під панування інших держав. Так сталося і після Другої світової війни, коли в результаті утворення нових кордонів Європи, вони знову опинилися у складі Польщі. На цих землях залишилось більше 700 тис. українського населення, яке згодом, за висновками сучасних науковців [1, с. 196], могло б створити національну меншину у польській державі, тим паче, що українці не були прибульцями, а жили там споконвічно на своїй землі, приєднаній до чужої держави без урахування їхніх інтересів.

Однак тодішній прокомуністичний Тимчасовий уряд Польщі за підтримки керівництва СРСР замислив остаточно вирішити проблему національних меншин шляхом примусового переселення українців з Польщі до Радянської України, а поляків і євреїв із Західної України до Польщі. За Люблінською угодою від 9 вересня 1944 р. за два роки, до грудня 1946 р., в Радянську Україну було переселено 482.880 українців. Нехтуючи усіма міжнародно–правовими актами польська влада цинічно здійснила в 1947 р. акцію «Вісла» в результаті якої на західні землі Польщі було депортовано те українське населення, яке з різних причин залишилось на своїй землі. За останні роки нагромаджений великий пласт знань про так званий «обмін населення» у повоєнні роки. Однак дослідженню акції «Вісла» приурочено лише окремі праці українських істориків, таких як І. Білас, В. Вятрович, Ю. Макар, Ю. Сорока. У 2005 р. вийшло спільне видання українських вітчизняних авторів та українських дослідників у Польщі «Ukraincy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)», другий том якого розкриває трагічні сторінки акції «Вісла» (Warszawa: tyrsa, 2005).

Ціленаправлено готуючись до масштабної операції «Вісла» польська комуністична влада поставила за мету цілковите виселення українського населення південно–східної Польщі, котре залишилось тут після переселень 1944–1946 років. При цьому згідно офіційних підсумкових даних переселенських комісій у Польщі мало б перебувати на кінець листопада 1946 р. 14.325 особи української національності, у тому числі в Краківському воєводстві – 2.961 особа, Ряшівському – 4.709, Люблінському – 7.555 [2, арк. 26–27]. За даними Генерального штабу Війська польського, опрацьованими в лютому 1947 р., кількість українців на території Польщі складала 20.306 осіб [3, с. 57]. Насправді тисячі українців були змушені переховуватися від примусового виселення у лісах, втікати до місцевостей, звідки українців виселяли раніше. Крім того, на свої землі, починаючи з осені 1945 р. нелегально поверталися сотні сімей, що піддалися радянській пропаганді і були переселені в колгоспи східних та південних областей УРСР. Тому, на кінець 1946 р. у Польщі проживало 220.000 українців, з яких 150–160 тис. знаходилися на змішаних українсько–польських (польсько–українських) землях, і понад 50 тис. проживало в різних районах польських етнічних земель [4, с. 279].

Навіть така порівняно невелика українська меншина, сумарна кількість якої була виявлена лише в ході акції, серед багатомільйонного польського населення, з погляду комуністичних польських властей несла в собі «загрозу польській державності». Таке трактування